

5. Про освіту: Закон України. Редакція від 16.08.2024. Відомості Верховної Ради України. 2017. № 38–39. ст. 380. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>.

ЖІНКА ЯК ГЕНДЕРНА ПРОБЛЕМА В ЛІТЕРАТУРІ УКРАЇНСЬКОГО СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ

Литвин Л. М.

*Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка
chapel2012@ukr.net*

Актуальність. Переосмислення української середньовічної літератури з погляду жіночого і чоловічого досвіду є нагальною літературознавчою проблемою, розв'язання якої дозволить повніше уявити художнє бачення місця жінки в житті середньовічного соціуму.

Мета цієї роботи — окреслити найбільш виразні тенденції творення жіночих образів в українській середньовічній літературі.

Методика й організація дослідження. Гендерне літературознавство, яке дає змогу інтерпретації тексту крізь призму понять фемінного і маскулінного, дозволяє повніше дослідити поведінку депривованих суспільством особистостей, зокрема жінок.

Сучасні літературознавчі гендерні студії українського письменства представлені працями В. Агеєвої, Т. Гундорової, Н. Зборовської, Р. Мовчан, О. Забужко, С. Павличко, Г. Улюри та ін. Щодо вивчення гендерного аспекту середньовічної літератури, то його принагідно торкалися О. Зінченко, О. Сліпушко, Д. Сироїд, Ю. Пелешенко, а найбільше – О. Щербак.

Українські середньовічні літописи, слова, житія, Києво-Печерський патерик сповнені жіночими образами, які мають, проте, другорядне значення в задумі автора. Виняток становить образ княгині Ольги, потужний заряд якого переходить від середньовічних до барокових літописів. Середньовічні автори були релігійними особами чоловічої статі, отже, їхній християнський світогляд виявлявся у створення художніх образів творів.

Перший натяк на українську жінку-поетку знаходимо у В. Шевчука, який в одному із рукописних пісенників XVIII ст. прочитав акровірш з іменем авторки Анисії [1, с.11]. Окремі дослідники припускають авторство княгині Ярославни – «Слова о полку Ігоревім», княгині Ольги – окремих частин Галицько-Волинського літопису, але головними авторами і читачами давньої літератури були чоловіки, належні до вищої верстви.

Жінки, зображені у цей час, О. Щербак поділяє на кілька груп: історичний тип жінки, тип релігійної жінки, тип жінки-грішниці [4]. В основі цього групування жіночих образів лежить біблійний погляд на функцію жінки. У середньовічній літературі закріпилися гендерні стереотипи, зокрема про роль жінки в суспільстві, родині і сім'ї, про характер її сексуальності [2; 3].

В українській середньовічній літературі жіночий образ найчастіше носив соціальний статус княгині. Її життєві цінності зводяться до служіння чоловікові. Про депривований стан жінок свідчить те, що не всі вони називаються на ім'я (грецька черниця, Мономахівна, княгиня Всеволодова, княгиня Романова), більшість імен із вказівкою на батька (Янка Всеволодівна, Анна Юрійвна) або на чоловіка (Катерина Петрилівна – дружина Святослава Ольговича, Гремислава, дружина Лешека Білого). Часто є вказівка на титул – Рогніда Полоцька, Анна Візантійська, Інгігерда Шведська. Жінки, коханки князів, називаються просто – Малуша, Настка, а їхня функція полягає в сексуальному задоволенні потреб князя.

В образі княгині виокремлюється лише одна риса, наприклад, прийняття чернечого постригу по смерті князя, добродійність на користь церков і монастирів. Як

біблійна вісниця представлена княжна Предслава, яка повідомила про вбивство братом князя Бориса. У характері княгині цінувалася щедрість до людей, деколи в цьому навіть вона протиставляється князеві; схвалювалося ревне вболівання за померлим чоловіком. Згадується принаймні один випадок, коли жінка супроводжувала князя у поході. Бувало, що місце княгині у творі зводилося лише до фіксації її смерті.

Про владу князя над жінкою свідчать випадки, коли з його волі княгиню силоміць постригали в черниці або князь виганяв її геть, позбавивши будь-якого матеріального утримання. Шлюб князівни завжди розглядався в межах державної необхідності, без її бажання, однак був випадок, коли батько-князь жалував доньку Верхуславу, яку змушений був віддати заміж у восьмирічному віці. Ця дівчинка опинилася під подвійним тиском, як особа жіночої статі і як беззахисна дитина.

Опис зовнішності героїні не мав особливого значення, але для підкреслення її принад в очах чоловіка коротко зазначалося – «молода і красива».

Окрім княгині Ольги, ніхто із жінок не правив Руссю. Цей легендарний образ мудрої правительки, що рисами характеру нагадує чоловіка, є першим образом жінки-правительки в Європі. Вона не тільки зміцнює державу, але й головне для нас – розпоряджається собою, відмовляючи сватам коростенського і візантійського князів. Але були княгині, які бралися за виконання обов'язків регенток при своїх малолітніх синах, відстоювали їхнє право на престол у боротьбі з боярами. Цей тип жінок прагнув реалізувати себе в державницькій діяльності і не зазнавав осуду з боку літописців. При цьому подібна поведінка княгинь-чужинок однозначно засуджувалася. Як бачимо, загалом функція жінки у житті зводилася до виконання обов'язків дружини й матері.

Другий тип, який можна виділити у середньовічній літературі, – це релігійний образ жінки, прикладом якого є матір Феодосія Печерського. Перш ніж стати синоюю послідовницею у вірі, вона створила немало перешкод на шляху його християнського подвигу. Вона є елементом випробувань святості, властивий моделі образу святого, як передбачалося в житійному жанрі.

Третій в українській середньовічній літературі є тип жінки-грішниці. Він ілюстрований образом ляшки-спокусниці Мойсея Угруна. Молодість, краса, спокуслива поведінка, а разом із тим жорстокість жінки є не більш як засобом випробувань чоловіка на вірність християнським доктринам.

Результати дослідження показали, що трьома зазначеними способами створювався образ жінки, яка не усвідомлює себе окремо від чоловіка і виконує певну соціально обумовлену роль.

Висновки. Жіночі образи української середньовічної літератури є носіями однієї окремої риси характеру, яка, з погляду чоловіка, робить її ідеальною або неідеальною (ідеалізованою або демонічною). Ми не можемо спостерігати життя жіночих спільнот і чути думку жінки про себе та інших жінок.

Література:

1. Аполлонова лютня: поети XVII-XVIII ст. Передм. В. Яременка. Київ : Молодь, 1982. 320 с.
2. Башкирова Ольга. Художня репрезентація жіночості в сучасній українській романістиці. Слово і Час. 2020. № 6 (714). С. 72—86.
3. Гендерний підхід: історія, культура, суспільство. Львів : ВНТЛ-Класика. 2003. 252 с.
4. Щербак О. В. Типологія жіночих образів у давній українській літературі : дис. ... канд. філол. наук: 10.01.01. Житомир, 2016. 188 с.